

TÜRK HALK ŞİİRİNDE ENVER PAŞA

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN*

ÖZ: Türk tarihinde önemli bir yeri olan Sarıkamış felaketi ve onun baş mimarı Enver Paşa'yla ilgili olarak pek çok şey yazılıp çizilmiştir. Bununla beraber tarihe ışık tutacağına inandığımız destanlarımızın söyleyicileri âşıkların gözündeki Enver Paşa üzerinde hemen hemen hiç durulmamıştır. Oysa âşıklarımız aynı zamanda tarihin yazılmasına yardımcı olan atsız kahramanlardır. Acaba onlar Köprüköy'ü, Azap'ı, Sarıkamış'ı, Allahuekber'i ve Enver Paşa'yı nasıl algılamışlardır?

Makalemizde, Âşık Nihani'den günümüze pek çok saz şairinin şiirinden hareketle bir değerlendirmeye gidilmiştir.

Bunun sonucunda çok sayıda âşğın olayları kulaktan dolma bilgilerle değerlendirdikleri, çok az bir kısmının ise tarihe ve olaylara hâkim oldukları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sarıkamış destanı, Sarıkamış harekâtı, şehit, âşıklar.

Enver Pasha in Turkish Folk Poetry

ABSTRACT: There have been many records about Sarıkamış disaster together with its main architect Enver Pasha that is of great significance in Turkish history. However, almost no word is cited about Enver Pasha by the ashiks -the epic story tellers- who is given importance in shaping the future of the history in the society. What is the perception of ashiks about the Pasha, - Köprüköy, Azap, Sarıkamış and Allahuekber ?

In this article, beginning from the works of ashık Nihani's poems, an in depth analysis will be carried out to present day.

As for conclusion, it is understood that many of the ashiks had the story verbally and a very few of them had known the history and the events justly.

Key words: The Epic Poem of Sarıkamış, Sarıkamış Operation, martyr, ashiks.

* Selçuk Üni Ahmet Keleşoğlu Eğit. Fak. abalptekin@yahoo.com

Giriş

Köprüköy, Azap, Sarıkamış, Allahuekber....

22 Aralık 1914-30 Aralık 1914...

8 günde şehit olan on binler...

Elbette her Türk Sarıkamış harekâtını bilir. Elbette Anadolu coğrafyasında yaşayan insanlardan bir parça bu karlı dağlarda kalmıştır... Fakat biz yine de Türk insanının bazı olayları unutabileceğini düşünerek öncelikle Sarıkamış harekâtı hakkında çok kısa bilgi vermek istiyoruz.

Sarıkamış harekâtı 22 Aralık 1914 tarihinde başlamış ve 5 Ocak 1915 tarihinde son bulmuştur. Bu savaşta aktif olarak görev yapan Osmanlı 3. ordusunun mevcudu 120 000'dir. Ordunun komutanı ise Hasan İzzet Paşa'dır. Ancak 18 Aralık 1914 tarihinde Hasan İzzet Paşa ordu komutanlığından istifa etmiştir. Bunun üzerine başkomutan Enver Paşa ordunun başına bir Alman subayı olan Limon Von Sanders getirmek istenmişse de adı geçen komutan görevi kabul etmemiştir. Ardından 3. Ordunun komutanlığını Enver Paşa üzerine almıştır. 22 Aralık 1914 tarihinde harekât başladığında bölgede 1, 5; 2 metreyi bulan kar ve aşılması zor olan engellerden dolayı pek çok asker aç kalmış, cephanesiz kalmış, hastalanmış ve bu karlı dağlarda şehitlik mertebesine ulaşmıştır. Bu sebepten Sarıkamış'a çok az sayıda asker ulaşabilmiştir. Ağır kış şartlarına askere yiyecek, içecek ve mühimmatın ulaşmaması gibi unsurlar eklenince 120000 kişiyle savaşa giren 3. ordu 15-20 gün içerisinde 15000'e düşmüştür. Osmanlı ordusu 30 Aralık 1914 tarihinde mühimmat ve diğer ihtiyaçlarının ulaşmaması üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır. 7 Ocak 1915 tarihinde savaş sona erdiğinde 3. ordu yok olmuş, böylece de Anadolu coğrafyası Rus istilasına açık hâle gelmiştir. Bu cümleden olmak üzere Ruslar başta Erzurum olmak üzere pek çok doğu vilayetini işgal etmiştir. Ermeniler Vilayet-i Sitte (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas)'de bir Ermeni devleti kurmak amacıyla yerli halka büyük zulüm yapmış, bunun sonucundan binlerce insan yerinden yurdundan, canından olmuştur.

Pekiyi 22 yaşında ordu başkomutanlığına kadar yükselen Enver Paşa kimdir?

İsmail Enver, 1880 yılında İstanbul'da doğmuştur. İyi bir öğrenim alan Enver Paşa hakkında Şevket Süreyya Aydemir şunları söylemektedir:

“1908'in hürriyet kahramanı Binbaşı Enver Bey işte bu kısa devrede Enver Paşa, daha doğrusu imparatorluğun tek söz sahibi

olan genç, inançlı, muhteris, daha doğrusu hem kadercisi, hem de kaderini yaratan adam olarak sahnededir”

(<http://www.canakkale.gen.tr./kisiler/k8.htm>).

Hemen hemen bütün tarihçiler onun vatanperverliği hususunda hemfikirdirler. Enver Paşa'nın büyük ideallerinden birisi İran, Kafkasya, Türkistan ve Hindistan'a kadar olan bütün coğrafyayı hâkimiyeti altına almaktır. Hayatı boyunca alay komutanlığı bile yapmayan Enver Paşa tecrübesizliğin yanında, gençliğin de verdiği heyecanla kendini iki büyük felaketin içerisinde bulur. Bunlardan birincisi olan Kanal Harekâtı'nda Kızıldeniz, Türk askerlerinin cesetleriyle dolar ve on binlerce vatan evladı şehitlik mertebesine ulaşır. İkincisinde ise Allahuekber Dağları'nda yine on binlerce askerimiz Ruslara değil zor tabiat şartlarına, yoksulluğa ve hastalığa mağlup olarak rahmet-i Rahman'a kavuşurlar.

Bunlara değinme amacımız, Enver Paşa'yı yargılamak değildir. O, genç yaşta Başkomutan vekilliğinin yanı sıra, Millî Savunma Bakanlığı görevini de üstlenerek büyük bir sorumluluk almıştır. Enver Paşa ve Sarıkamış bir vakıadır. Sarıkamış'ta on binlerce askerimiz donarak şehit olmuştur. Buradan itibaren işi tarihçilere bırakmamız gerektiğine inanıyorum.

Türk halkının acılarını, sevinçlerini dile getiren saz şairlerinin şiirlerinde durum nasıldır. Çoğu okuma-yazma bile bilmeyen kişilerden yapılan bu derlemelerde acaba Enver Paşa nasıl yer alır? Halk şiirinin söyleyicileri olaylara ve Enver Paşa'ya tarafsız bir bakış açısıyla mı bakıyorlar, yoksa bir önyargıları var mı? Bu konuyu işleyen bir kısmı mâni, türkü ve ağıt olan metinler ve bunların dışında kalan 200'e yakın metin araştırıldığında ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Enver Paşa'nın 1880-1922 yılları arasında yaşadığını, 42 yaşında Pamir eteklerinde şehit edildiğini, Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'le bir araya geldiğini, Sevr anlaşmasından sonra yurt dışına çıktığını bilmiyormuş gibi davranarak âşıklarımıza Enver Paşa kimdir sorusunu yönelttiğimizde cevap; “Sarıkamış felaketini hazırlayan komutan” oldu. Kısacası günümüz âşıkları birkaçı dışında Enver Paşa'yı tanımıyorlardı.

İnceleme

Türk halk şiirinin en sevilen dallarından birisi hiç şüphesiz mâni-lerdir. Tek dördlükten oluşan bu ürünler, yedi heceli oldukları ve 4+3 şeklinde duraklandıkları için ezberlenmesi kolay türlerdendir. Bu türün örneklerinde başkomutan Enver Paşa bakınız nasıl anlatılmıştır:

Enver Paşa: “Hücum!” dedi
 Enver Paşa “Hücum!” dedi
 Yarıldı Moskof’un ödü
 Yarıldı Urus’un ödü

Şu Allahuekber Dağı
 Zalim Allâekber dağı
 Nice ganlı yiğit yedi
 Niçe arslan yiğit yedi

(Kırzioğlu 1958: 109; Altınkaynak 2002: 51, 82,84, 145).

Gerçekten de harekâtın başlangıcı olan 3 Kasım 1914 tarihinde Türk ordusu düşmana belirli cephelerde üstünlük sağlamıştır. Ancak daha sonra bir an önce Allahuekber’den Sarıkamış’a ulaşma isteği, on binlerin şehit düşmesine sebep olmuştur.

Yine söyleyicisi belli olmayan bir mânide, komutan Enver Paşa’nın emri, zor tabiat şartları, kış ve Allahuekber Dağı’na verilen kurbanlardan söz edilmektedir.

Sarıkamış içi meşe
 Urus yaktı hep ataşa
 Bizi koydun eli bağlı
 Ner’ye gittin Enver Paşa

(Kırzioğlu 1958: 109; Sönmez-Yıldız 2008: 32).

Bu mâninin farklı şekilleri de vardır. Okuyucunun farklılıkları görebilmesi için aynı metni aşağıya alıyoruz. Metnin ikinci kısmı Erdoğan Altınkaynak’tan alınmıştır. Metinde de görüldüğü gibi birinci mısranın dışındaki değişiklik seslerde (ataş/ateş; goydun/goydu, gittin/gitti), karşımıza çıkmaktadır.

Sarıgamış içi meşe
 Sarıgamış içi meşe
 Urus yaktı hep ataşa
 Urus yaktı hep ateşe

Bizi goydun eli bağlı
 Bizi koydu eli bağlı
 Nere gittin Enver Paşa
 Nere gitti Enver Paşa

(Altınkaynak 2002: 51, 82, 121, 145).

Savaşın kaybedildiğinin anlaşılması üzerine Enver Paşa, Hakkı Paşa’yı albaylıktan ordu komutanlığına terfi ettirerek, Erzurum, Erzincan üzerinden İstanbul’a dönmüştür. İşte bu mânide komutanının cephedeki

askeri terk etmesine sitem vardır. Mâni söyleyicisi, Enver Paşa'nın cepheyi terk etmesinden şikâyetçidir. Âdeta şehit olsaydın da cepheyi terk etmeseydin der gibidir.

Bir başka mânide padişaha dua edildikten sonra, Rusların savaşta yenildiğinden bahsedilir. Ancak Allahuekber Dağı ve Sarıkamış'ın zor tabiat şartları askeri mağlup eder. Bu mağlubiyetin suçlusu ise Enver Paşa'dır.

Yaşa Pâdişâh'ım yaşı
Kan bulaşmış çatık-kaşa
Biz Urus'u alteyledik
Sebep oldu Enver Paşa

(Kırzioğlu 1958: 110, Altınkaynak 2002: 51, 83).

Konu ile ilgili olarak tespit edilen mânilerden birisinde Sarıkamış faciasından sonra yaşanan acılar dile getirilmektedir. Burada öylesine ileriye gidilmektedir ki, Enver Paşa'ya “kör olasın” bile denilmektedir. Aynı amaçla yazılmış iki mâniyi aşağıya alıyoruz:

Sarıgamiş köşe köşe
İçinde bitmez menevşe
Kör olasın Enver Paşa
Bizi de yaktın ataşa

(Altınkaynak 2002: 50, 82, 121).

Aşağıdan ses geliyor
Fiğan bağırimi deliyor
Kör olasın Enver Paşa
Gelinleri el alıyor

(Altınkaynak 2002: 72, 83, 147).

Gerçekten de Sarıkamış felâketini dönemin hatıralarından okuduğumuzda bu mânide anlatılanları bulabiliriz. Elinde silahıyla donup kalanlar, tifüs, kolera ve bit yüzünden ölümle pençelesenler, doktorsuzluk, ilaçsızlık sonunda cephede inleye inleye ölen Mehmetçikler... Dörtlükte işlenen başka bir konu, savaş yıllarındaki sosyal yapımızdır. Evin oğlu askere gitmeden önce evlendirilmekte sonra da vatan hizmetine koşmaktadır. Gelin ise hayatını kayınbaba ve kayınvalidenin yanında geçirmektedir. Elbette savaş bu gidilip de gelinir mi bilinmez... Gelinmezse çocuklar öksüz, genç gelinler ise dul kalacaktır.

Anonim halk şiirinden verdiğimiz bu örneklerden sonra, Enver Paşa'nın âşık şiirinde yer almasını örneklerle işlemek istiyoruz. Adanalı Âşık Harika Ufuk da mevsimsiz girilen savaştan şikâyet etmekte ve felaketin sorumlusu olarak Enver Paşa'yı göstermektedir.

Enver Paşa neden yaktın yüreği
 Mevsimsiz zamandı var mı gereği
 Emir verdin ere menzil ereği
 Anlayana ar da Sarıkamış'ta

(Alptekin-Güzel 2009: 97).

Yine Adana'nın Feke ilçesinin Süphanedereli köyünden olan Âşık Süphandereli; "Allah o günleri bu millete bir daha göstermesin." diye dua eder. Komutan ve erin birlikte kara kışa teslim olduklarını, beraberce şehit düştüklerini ve savaşın sorumlusunun Enver Paşa olduğundan söz eder. Şiirde savaşın kaybedilmesinin sebepleri çeşitli açılardan anlatıldıktan sonra âşık yine de ikna olmaz ve sorumlu olarak Enver Paşa'yı gösterir:

O günleri Allah vermesin başa
 Erle erat hepsi gitti peş peşe
 Hesap kimden sorulur Enver Paşa
 Yas bürüdü şehir köy Sarıkamış

(Alptekin-Güzel 2009: 99).

Kemal Devranî, şiirinde "görülmeven düşman" dediği kışın Osmanlı ordusu ve onun başkomutanını ne hâle getirdiğinden söz etmektedir:

Allah'ekber Dağları'nda
 Görülmeven düşman bizim
 Enver Paşa üzüntülü
 Kan ağlayan komutan bizim

(Alptekin-Güzel 2009: 205).

Karşlı âşık Zafer Kazancı, bir tek kurşun atmadan, bir damla kan akıtmadan yok olan bir ordunun hesabını Enver Paşa'dan sormaktadır:

Dökmeden bir damla kanı
 Enver Paşa'm ordun hani
 Nice taze gül fidanı
 Kırdılar Sarıkamış'ta

(Alptekin-Güzel 2009: 224).

Sivaslı âşık Kaptanî, ordu komutanlarının başkomutan Enver Paşa'yı ikna edemediğini vurguladıktan sonra sözü, Hasan İzzet Paşa ve yok olan Üçüncü Ordu'ya getirir:

Söz geçmedi asla Enver Paşa'ya
 İzzet Paşa düştü bir telaşaya
 Bu çetin şartlarda kimler yaşaya
 Bezsiz kefen biçti Üçüncü Ordu

(Alptekin-Güzel 2009: 243).

Yozgathî âşık Hüseyin Adak savaş yıllarında er ve erbaşların ailelerinin genel durumunu anlattıktan sonra Allahuekber Dağı'nın kış aylarındaki manzarasını dile getirir.

Yazlık elbiseler mevsim zamansız
Allahuekber'de kış çok amansız
Sebep Enver Paşa şeksiz gümansız
Kesin karar kılmış Sarıkamış'ta

(Alptekin-Güzel 2009: 252).

Erciyes Üniversitesinde öğretim üyesi olan ve Ozantürk mahlasıyla şiirler yazan Bayram Durbilmez Sarıkamış'ta olanları kadere bağlamaktadır. Ozantürk'e göre bu olayların sorumlusu ne Enver Paşa, ne de bir başkasıdır. Ona göre savaştaki erlerin ve komutanların amentüsüne şehit olup, uçmağa varmak yazılmıştır.

Ne erler suçluydu ne Enver Paşa
O canlar uçmağa uçmadı boşa
Gurur duy torunum şerefle yaşa
Dedi yüreğimi sarstı ağladı

(Alptekin-Güzel 2009: 255).

Yozgathî Zamanî de şiirinde on binlerin donarak öldüğü Allahuekber Dağı'nı öne çıkarmakta, daha sonra da orada şehit olan insanların feryadını dinlemeyen Enver Paşa ve on binlerin acı sonunu anlatmaktadır:

Allahuekber'di dağların adı
Ne kurbanlar aldı nedir muradı
Enver Paşa dinlemiyor feryadı
Kar üstüne kaput serdi yiğitler

(Alptekin-Güzel 2009: 257).

Aslen Bulgaristan Türklerinden olan ve şu anda İzmir'de yaşayan Mehmet Serbest de savaşın bir panoramasını çizmektedir. Tüm şartların olumsuz olduğu dönemde bu savaşa girmenin hesabını Başkomutan Enver Paşa'ya sormaktadır:

Aylardan Kasım Köprüküyü kuşandı
Türk ulusu için bir sayfa açıldı
Enver Paşa başta Mehmetçik nöbette
Dondurucu soğuk tüm şartlar aleyhte

(Alptekin-Güzel 2009: 265).

Erzurum ilinin Narman ilçesinden olan Âşık Zamanî de zor tabiat şartlarına rağmen askerlerin emre itaat ettiğini vurgular:

Enver Paşa emri eyledi beyan
 K r duman fırtına ortalık zindan
 Anneler yavrular sabiyle subyan
 G zyaşıydı seli Sarıkamış'ın

(Alptekin-Güzel 2009:144).

Yine Erzurum ilimizin Narman ilçesinden  nl  Aşık S mmanî'nin torunu S mmanoğlu da şiiirinde ordu komutanı Enver Paşa'nın emri üzerine savaşıa girildiğini söyler. Diğer komutanların Enver Paşa'ya yalvarıp yakarmalarına rağmen o kararından bir türlü vazgeçmez. Ayrıca şiiirde, zor tabiat şartları, yoksulluk, tifüs, vb. hastalıkların yanında asıl engelin Soğanlı Dağı olduğundan söz edilmektedir:

Doğuda başıladık Rusla savaşıa
 Ordunun başında ol Enver Paşa
  arpışarak vardık Sarıkamış'a
 Kara kış bürüdü sol ile sağı
 Ne yaman dağ imiş Soğanlı Dağı

Enver Paşa dağa çekti askeri
 Askerin dizinde yok idi ferii
 Hasan Paşa der ki dönelim geri
 Ne yaman dağ imiş Soğanlı Dağı

(Alptekin-Güzel 2009: 147-148).

Bir başka aşığımız Gümüşhaneli Kul Nuri de şiiirinde  arlık Rusyası'nın sıcak denizlere inme ve dünyaya baş olma arzusunu dile getirdikten sonra, Enver Paşa'nın savaşı kazanması durumunda Türklerin dünyaya baş olacağına temas etmektedir:

Ya  arlık Rusya'nın neydi telaşı
 Ezerek dünyanın olmağı başı
 Enver Paşa kazansaydı savaşı
 Yazılırdı tersi Sarıkamış'ta

(Alptekin-Güzel 2009: 181).

Aslen Karaman ilinin Ermenek ilçesinden olan Aşık Nuri Şahinoğlu, Enver Paşa'yı çok iyi tahlil etmiştir.  nk  Aşık Nuri Şahinoğlu  niversite mezunudur ve aynı zamanda akademisyendir. Nuri Şahinoğlu'na göre Sarıkamış'ta ölenler cennetle müjdelenmiştir. Ona göre Enver Paşa bazı araştırmacılar tarafından suçlanmasına rağmen o, bu savaşın en namuslularından birisidir.

Onlara verildi cennet tapusu
 Kader yiğitlere kurmuştu pusu
 Belki de bu devrin en namuslusu
 Enver Paşa suçlanıyor en başta

Doksan bin yiğit var Sarıkamış'ta
(Alptekin-Güzel 2009: 186).

Karşlı âşık Havasî, Osmanlı ordularının başkomutanı Enver Paşa'nın Horum'da düşmanı yendikten sonra "Ordular ilk hedefiniz Kars" emrini hatırlatmaktadır:

Al'Osman'a Urus etti hileyi
Horum'da bozuldu yedi silleyi
Serdar Enver Paşa gelir Kars deyi
Sabit kadem pehlivana yetiştim
(Altınkaynak 2002: 23, 127).

Sarıkamış'ı ve Sarıkamış kahramanlarını en iyi destanlaştıran âşıklardan biri Bardızlı Nihanî'dir. Nihanî yaşının, edebinin ve askere saygısının gereği olarak Enver Paşa'yı eleştirmez, aksine onu bağrına basar. Harekât başlamadan önce Enver Paşa'nın gelmesinden, bölge halkı ve askerın yüzünün gülmesinden, ordunun Sarıkamış'a harekât etmesinden söz edilmektedir. Hatta dörtlüğün son mısraında emre itaat edilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Kanatimizce Bardızlı Nihanî burada, "ölmüşleri hayırla yâd ediniz" hadis-i şerifinden de etkilenmiş olabilir.

İstanbul'dan Enver Paşa'mız geldi
Açıldı gönlümüz yüzümüz güldü
Ordu Sarıkamış'a hareket kıldı
Kış gün dağ bize gülistan gelir
(Alptekin-Güzel 2009: 74).

Aslında dörtlük derinlemesine incelendiğinde genç Genelkurmay Başkanının Köprüköy'e gelmesinin halkta bir heyecan uyandırdığı anlaşılır. Nasıl heyecan uyandırmazın ki... Kars, Ardahan, Batum, Ahıska gibi Türk yurtları otuz beş yıldır Rusların işgali altında... Bu topraklar işgal edilmekle kalmamış, buralarda yaşayan Müslüman halka çok büyük eziyetler yapılmıştır. Elbette böyle bir ortamda Enver Paşa'nın gelmesi ve savaşın başlaması halkta bir heyecan uyandırmıştır. Zaten Soğanlı Dağı aşılabilsydi savaşın kaderi değişecekti. Çünkü Enver Paşa'nın hedefi Turan'dı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Sarıkamış geçilsydi, Turan'ın kapıları sonuna kadar açılacaktı.

Aslen Karşlı olan ve hâlen Kocaeli'de yaşayan Âşık Mevlüt İhsanî doğup büyüdüğü coğrafyayı şiirlerinde anlatırken, Soğanlı Dağı ile Enver Paşa arasında ilişki kurmakta ve şöyle demektedir:

Bağrında yaylalar yurtlar geniştir
Sana Enver Paşa kanlı demiştir
Nice yaralını kurt kuş yemiştir
Başından geçeni düşün Soğanlı

(Altınkaynak 2002: 27).

Soğanlı yayladır, Soğanlı aşılması zor bir dağdır. Elbette on binlerini bu dağda bırakan Soğanlı'ya sadece Enver Paşa değil biz de “kanlı” diyeceğiz. Mevlüt İhsanî bu coğrafyayı iyi bildiği için biraz da sitem ederek “Soğanlı Dağı”na başından geçeni düşün demektedir.

Karşlı âşık Mustafa Aydın'ın bir dörtlüğünde “Allah Allah” nidalarıyla, üçlerin, yedilerin, Yaşaların, Osmanların, Mehmetlerin savaşa katıldığı anlatılmaktadır. Savaşın sebebi, canan kelimesinde ifadesini bulan vatandır.

Allah nidasıyla şeyhi seranı
Canana gitmeğe terk etmiş canı
Enver Paşa orda döktürmüş kanı
Tarih dili Allahuekber Dağı

(Halıcı 1992: 71).

Âşık Mustafa ne güzel söylemiş, Allahuekber Dağı sen bir tarihsin, sen açlığa, susuzluğa, hastalığa, bite, tifüse şahitsin. Senin dilin olsa da bir anlatsan der gibidir.

Yaşayan âşıklarımızdan Karşlı Miskinî de savaşı kaybetmeyi içine sindirememektedir. Türk milletinin asker bir millet olduğunu hatırlattıktan sonra, kara kışa yenildiğimizi vurgular:

Emir verdi Enver Paşa
Rus'unan girdik savaşa
Biz düşmanı alt ederdik
Yenik düştük karakışa

(Alptekin-Güzel 2009: 211).

Kağızmanlı Miskinî şiirinde 22 Aralık'ta Köprüköy'den ayrıldıktan sonra Allahuekber Dağı'na çıktığını, ancak geriye dönülemediğini ifade eder. Yenilginin sorumlusu ise Enver Paşa'dır.

Dağa çıktık inemedik
Evimize dönemedik
Enver Paşa haricinde
Biz kimseyi kınamadık

(Alptekin-Güzel 2009: 213).

Karşlı Âşık Kevserî de Enver Paşa'nın komutasındaki askerlerin vahim durumunu şöyle dile getirir:

Başta varmış Enver Paşa
Akıl ermiyor bu işe
Tutulmuşlar karakışa
Sarıkamış şehitleri

(Alptekin-Güzel 2009: 122).

Sivaslı Dost Yusuf adlı âşığımız, başkomutan Enver Paşa'nın kararlılığını dile getirerek ondaki liderlik vasfını öne çıkarır:

Aman Allah bu nasıl iş
Düşman pusu pusu sinmiş
Enver Paşa emir vermiş
Alınacak Sarıkamış
Can alsada zalim kış
Şehit düşsek karış karış

(Alptekin-Güzel 2009: 245).

Âşık Mustafa Yıldırım'ın Enver Paşa'yı konu alan ve "Enver Paşa" redifli, on iki dördlükten oluşan ve on birli hece ölçüsüyle söylenen bir destanı vardır. "r" geniş (açık) ayağı ile halk şiirinin klasik yapısında söylenen destanın ilk dört dördlüğünde bölge halkının ve komutanların Enver Paşa'ya yalvarmaları dile getirilmiştir. Şiire göre âdeta herkes, "Komutanım, siz Allahuekber'i bilmiyorsunuz, gelin yapmayın" der gibidir. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi Enver Paşa kararlıdır.

Allahuekber'de Sarıkamış'ta
Ak kefen görmüştüm yor Enver Paşa
Planın projen var ilk bakışta
Dağların hışmını sor Enver Paşa

Yöre insanları feryad eyledi
Yalvarıp yakarıp giryan eyledi
Dağların sırrını üryan eyledi
Ne yazık duymadı Mir Enver Paşa

Yanlı hesap maceraya dönüşür
Ordu zemin bulur ise vuruşur
Cesaretle güç o zaman buluşur
Çetin kış önünde var Enver Paşa

Yazın bile buna estirir samı
Karı fırtınası yutar adamı
Ayazlar doldurur sanki zamanı
Zorluk zirvededir olur Enver Paşa

Bundan sonraki dört dördlükte Sarıkamış'ın zirvesine çıkan kahramanların hazin sonu dile getirilmiştir. "Beyaz yorgan, beyaz düşman, çamlara sarılıp kaldı, doksan bin evladın can verdi" Bu dördlüklerin her birinin sonunda Âşık, Enver Paşa'ya yalvarmaktadır: *Zirveler acımasız*

gör Enver Paşa; Düşman oldu sana kar Enver Paşa; Sarıkamış ağlar kör Enver Paşa; Bağıma yerleşir kor Enver Paşa, vb.

Dağlara yem etme n'olur oğlumu
Korkarım felaket bulur oğlumu
Beyaz yorgan sarar alır oğlumu
Zirveler acımaz gör Enver Paşa

Ne yazık bu sözler duyulmadı hiç
İzana mantığa uyulmadı hiç
Beyaz düşman düşman sayılmadı hiç
Düşman oldu sana kar Enver Paşa

Mehmed'im çamlara sarılıp kaldı
Dağlar evladımı bağına aldı
Bu ne kara talih bu nasıl aldı
Sarıkamış ağlar kör Enver Paşa

Doksan bin evladın can verdi burada
Vatan toprağına kan verdi burada
Milletin kurbanı dün vardı burada
Bağıma yerleşti kor Enver Paşa

Âşık, şehitleri karın beyaz bir yorgan gibi örttüğünden bahsederek, Enver Paşa'ya sitem eder.

Son dört hanede âşık, komutan Enver Paşa'dan gözü yaşlı bir şekilde hesap sorar. Allahuekber'e verdiğimiz kurbanlarla, Osmanlı çınarının da büyük bir yara aldığını söyleyerek, plansızlığın, programsızlığın ve istişare etmemenin acı sonunu dile getirir:

Ölümden korkum yok düşmanım güldü
Engelsiz bir cephe önünde buldu
İşte o an bana gelen ölümdü
Bu durum ölümden zor Enver Paşa

Düşman güllesine siperdi hattım
Ak karlar içinde karardı bahtım
Yine de şehidim bu benim bahtım
Lakin hesabını ver Enver Paşa

Osmanlı çınarı burada sarsıldı
Hayat bağlarımız burada kesildi
Emre uyan o ruh ne de asıldı
Bu imzan tarihte hor Enver Paşa

Hesapsız adımlar başa beladır
Nefsiyle yürüyen Paşa beladır
Hakk'ın emri değil hoşâ beladır
Cesetle katlandık yer Enver Paşa

(Alptekin-Güzel 2009: 112-114).

Şiirden de anlaşılacağı üzere Mustafa Yıldırım, kulaktan dolma bilgilerle değil tarihle, coğrafya ve kültürle donatılmanın rahatlığıyla destanını söylemektedir. Bu bilgilerin sitemle ve feryatla kuvvetlendirilmesini normal karşılamak gerekir.

Kadirî “*Sarıkamış Türküsü*” adlı şiirini 8’li hece ölçüsüyle söylemiştir. Türküde Enver Paşa eleştirilmektedir. Sadece eleştiri mi, elbette hayır... Anne ve babaların ellerine kına yakarak gönderdikleri çocuklarının hazin sonu da dile getirilmektedir.

Şiirde Sarıkamış’a giden Mehmetçikler, gençlik çağında toprağa düşen on binler ve zor tabiat şartları da işlenmektedir.

SARIKAMIŞ TÜRKÜSÜ

Kamış kamış Sarıkamış
Biz varmadan karlar yağmış
Olur mu be Enver Paşa
Bak Mehmet’im dona kalmış

Tren gelir katar katar
İslimcisi kömür atar
İzin ver be Enver Paşa
Anam babam yola bakar

Sarıkamış Dağları’nda
Üzüm bitmez bağlarında
Yüz bin Mehmet şehit olmuş
Hepsi gençlik çağlarında

Kadirî der Enver Paşa
Karlar yağmış dağa taşâ
Biz düşmana yenilmezdik
Teslim olduk karakışâ
Biz düşmana yenilmezdik
Yemler olduk kurda kuşâ

(Alptekin-Güzel 2009: 247).

Elbette Sarıkamış ile ilgili pek çok ağıt yakılmıştır. Bunlardan bir kısmı “Zala ebe”lerin dilinde gözyaşı olmuştur... Bu ağıtlardan birisi Ercişli Şükrü Çavuş adına yakılmıştır. Bu ağıt metni, Ercişli Âşık Ahmet Poyrazoğlu tarafından derlenmiştir.

ERCİŞLİ ŞÜKRÜ ÇAVUŞ’UN AĞITI

Kar mı yağmış Sarıkamış Dağı’na
Enver Paşa geri gönder balamı
Taze giymiş sevda çekme çağına
Enver Paşa geri gönder balamı
Bıyıkları kaytan Şükrü balamı

Bir yel esti dal budağım döküldü
Belimi verdiğim dağım yıkıldı
Şükrü diye diye belim büküldü
Enver Paşa geri gönder balamı
Bıyıkları kaytan Şükrü balamı

Yaz olanda Erciş Dağı bağ olur
Kara koyunların südü çoğ olur
Bu hasretlik üreğime dağ olur
Enver Paşa geri gönder balamı
Bıyıkları kaytan Şükrü balamı

Derviş diyer ne bir kara yazım var
Dizim tutmaz her yanımda sızım var
Ölümlle elleşen körpe kuzum var
Enver Paşa geri gönder balamı
Bıyıkları kaytan Şükrü balamı

(Alptekin-Güzel 2009: 91-92).

Enver Paşa’yı en iyi tanıyan âşıklarımızdan birisi de Öksüz Ozan’dır. Enver Paşa’ya Kara Paşa diyen âşığımız, sadece komutanı değil, tabiat şartlarını ve ülke ekonomisini de mısralara dökmüştür:

Niyet neydi ne oldu kararı Kara Paşa
Emir veren etkili sestü Sarıkamış’ta
Çarüksüz Mehmetçiği düşürdü dağa taşa
Her taraf ayaz duman pustü Sarıkamış’ta

(Alptekin-Güzel 2009: 105).

Çukurovalı âşiklardan Harika Ufuk aşığıya aldığımız dörtlükte, serdar (mir) Enver Paşa’nın ağzından “nasıl olsa ölmeyecek miydi” sorusunu sorar. Ancak âşığımız böyle bir savunmayı asla kabul etmemekte ve Enver Paşa’dan hesap sormakta ısrar etmektedir. Çünkü gerçekler ortaya

çıktıkça gençlerin şehit olmasında karargâhın kusuru daha açık bir şekilde görülmektedir.

Şehit askerlerim için de Enver
Ölecekler idi zaten bir gün der
Enver Paşa uyan hesabını ver
Gün geçtikçe acı kor Sarıkamış
(Alptekin-Güzel 2009: 95).

İnternet ortamından aldığımız bir dörtlükte ise Sarıkamış iklimi, askerlerin toplanması ve komutan Enver Paşa dile getirilmiştir.

Yıl bin dokuz yüz on dört aylardan Aralık'tı
Allahuekber Dağı beyaza boyanmıştı
Yiğitler akın akın geldi Anadolu'dan
Vah yazık ufku kara Enver idi komutan
Dillerde lafz-ı kelam titremekte gök ve yer
Tekbirlere ses verir dağlar Allahuekber
(<http://www.renklerinsesi.com>).

Sonuç

Görüldüğü gibi pek çok âşığımız Sarıkamış'ı ve dönemin başkomutanı Enver Paşa'nın adını şiirinde açıkça anmamıştır. Enver Paşa adı bazen bir dörtlükte, bazen çok az da olsa şiirin tamamında görülmektedir. Bu normal karşılanması gereken bir durumdur. Çünkü tarihimizde pek çok savaşı kazandığımız gibi, kaybettik de... Savaşın iki yönünün olduğunu, beraberliğinin olmadığını herkes gibi halk şairleri de bilmektedir. Ayrıca âşıklar, "ölmüşlerimizi hayırla yâd etme" düşüncesinden dolayı, olayın başkahramanı olan Enver Paşa'nın adını şiire pek sokmamışlardır.

Destanlardan hareketle bazı âşıklarımızın kültür seviyesinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bazı âşıklar ise ne Sarıkamış'ı ne de Enver Paşa'yı bilmektedir. Bildikleri kulaktan dolma bazı bilgilerden ibarettir. Âşıklar içinden çıktıkları halkın temsilcisi ve onların kültürlerinin taşıyıcısıdır. Bu nedenle âşıkların deyişleri halkın bakış açısını yansıtmaktadır. Nitekim âşıklar da halk gibi Sarıkamış felaketinin sorumlusu olarak Enver Paşa'yı görmektedirler. Bu durum belirli bir eğitim görmüş olanlarda biraz farklı olmasına rağmen, âşıklar arasında kanaatin temelinde Enver Paşa'nın sorumsuzluğu yatmaktadır.

Ey büyük felaket Sarıkamış, sana yüz binleri şehit verdik. Dün atalarımız komutanlarının "hücum" emriyle dönülmeyeceğini bile bile ölme koştı. Hiç şüphelen olmasın bugün de ölüme koşmaya hazırız. İçeriden ve dışarıdan bu ideali söndürmek isteyenlerin var olduğunu biliyoruz. Fakat şunu da biliyoruz: Dün Allahuekber'de, Çanakkale'de bu direnişler olmasaydı, bugün adımız ve kimliğimiz çok farklı olurdu. Tarih sizi, biz-

ler de Sarıkamış'ın destanını yazdıranları asla unutmayacağız. Aslında tarih tekerrürden ibarettir. Yüz binler yine çeşitli savaşlarda ölmeye devam edecek, ancak bayrağımız engin semalarda sonsuza değin dalgalanacaktır.

KAYNAKÇA

ALPTEKİN, Ali Berat-Abdurrahman Güzel (2009), *Geçmişten Günümüze Âşıkların Dilinde Sarıkamış*, İstanbul (Eser henüz yayımlanmamış olup kitap formatındaki sayfa numaraları verilmiştir).

ALTINKAYNAK, Erdoğan (2002), *Sarıkamış Destanı*, Ankara.

HALICI, Feyzi (1992), *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri Güldeste*, Ankara.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin (1958), *Edebiyatımızda Kars*, İstanbul.

SÖNMEZ, Bingür- Yıldız, Reyhan (1998) *Ateşe Dönen Dünya: Sarıkamış*, İstanbul.

(<http://www.canakkale.gen.tr/kisiler/k8.htm>) (19.08.2009).